

فیلکه

جزیره فرهنگی و گردشگری

ترجمه و تلخیص: شراره جراحی

منطقه در آن زمان روابط تنگاتنگ تجاری داشته‌اند. [و فیلکه یکی از حلقه‌های اتصال این دو سرزمین بوده است].

منزلگاه‌های مهم و بنامی در این مسیر بازرگانی در دوران باستان وجود داشت همچون بندر اور در جنوب میان‌رودان، فیلکه و جزیره بحرین و سواحل عمان امروزی که در آن زمان ماجان خوانده می‌شده است. شمار دیگر از این منزلگاه‌ها، سواحل دریای عمان تا مصب رود هندوس، نزدیک کراچی امروز و نیز نواحی مسکونی بین‌النهرینی رود هندوس [سند] همچون موقعیت مهانجارو^۲ بوده است.

فیلکه هر چند جزیره کوچکی در خلیج فارس بود اما مرکز دینی پرارزشی در میان بسیاری از شهرهای خلیج فارس آن روزگار به شمار می‌رفت. این جزیره در کویت امروزی به کل دگرگون شده است. در واقع به یک جزیره گردشگری و فرهنگی تبدیل گشته است. اسکله‌ای در آن ساخته شده است که ویژه پهلوگیری کشتی‌های کوچک می‌باشد. همچنین مجموعه تفریحی بزرگی در جنوب آن بنا شده است که دارای اتاق‌هایی فرش شده، استخر، غذاخوری و ورزشگاه است.

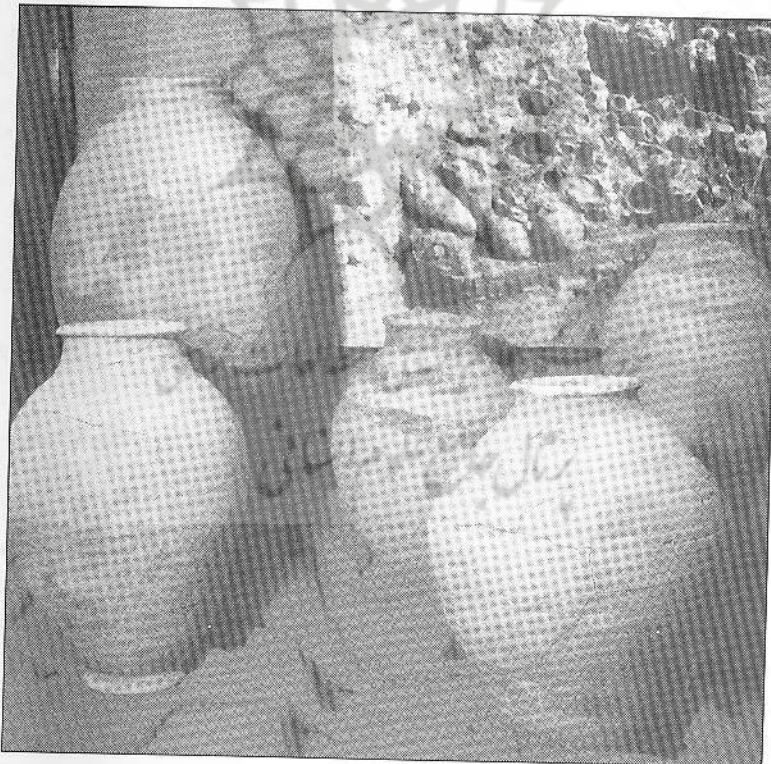
از دیگر مکان‌های گردشگری

جزیره که هر گردشگری به دیدن آن می‌شتابد و پیش از جنگ عراق با کویت ساخته شده بود، آرامگاه خضر است. این آرامگاه نزدیک استخر، جای نگهداری قایق‌های «الدو»، در کنار آثار باستانی دو منطقه سعد و سعید قرار دارد. متأسفانه این مکان درگیرودار جنگ آزاد

از سوی دیگر این جزیره نقش میانجی را برای دیگر مراکز خلیج فارس بر عهده داشت.

روابط تجاری

پوشیده نیست که سرزمین میان‌رودان به سبب کشاورزی بسیار بنام بوده است. از سوی دیگر در این

سرزمین هیچ گونه معادن مس، نقره... و یا سنگ‌های قیمتی وجود ندارد. اما چنین سنگ‌ها و فلزاتی در جنوب میان‌رودان بسیار یافته شده است. با بررسی آثار باستان‌شناسی در دو منطقه میان‌رودان و هندوس، شواهد بسیاری به دست آمد که نشان می‌دهد این دو

بازرگانی ما در همه چیزهاست و از آنجا که تجارت در معنی دادوستد و شناخت‌های چندجانبه میان انسان‌هاست، بالطبع تجارت کردن نوعی شرکت جستن در روند تحول و تکامل انسانی است. از این رو می‌توان گفت اگر تجارت، جاده‌ها، منزلگاه‌ها، مردمان و باورهای مربوط بدان نبوده، امروزه فرهنگ نیز برای ما مفهومی نداشت.

جاده‌های تجاری مشهور، همواره خاستگاه تمدن‌های بسیار بوده‌اند. همچون جاده ابریشم که جهان شرق و غرب را به هم می‌پیوست و یا جاده‌های بخور که جنوب و شمال را پیوند می‌داد. یکی دیگر از جاده‌های مهمی که در شکوفایی و تحول تمدن‌های جنوب سرزمین میان‌رودان سهم بسیار داشته، کهن‌راهی بود که در مسیرش سواحل غربی خلیج فارس و نواحی مسکونی گوناگونی چون جزیره فیلکه وجود داشت.

فیلکه به دلیل داشتن منزلگاه‌های قدیمی بر سر راه کاروان‌های خلیج فارس بنام و معتبر است. این جزیره با وجود کمی مساحتش دارای کانون‌ها و مراکز میان‌راهی در دوران تمدن‌های میان‌رودان و هندوس (پاکستان امروزی) بوده است. گفتنی است این جزیره در زمان

رواج فرهنگ هلنی - یونانی دارای جایگاه خاص و پرارزشی بوده است. این کهن‌راه طبیعی که میان دو تمدن میان‌رودان و هندوس جای داشته، حلقه پیوند نواحی مسکونی و واحه‌های خلیج فارس و نیز واحه‌های ساحلی دریای عمان به شمار می‌رفته است.

کردن کویت، آسیب فراوان دید. پس از پایان جنگ، دولت کوشیده است تا جزیره را به شکل پیشین باز گرداند.

بدینگونه می‌توان گفت، فیلکه در سه دوران پرخروش تاریخی زیسته است. نخست بخشی از تمدن باستانی دلمون بوده، سپس بخشی از شاهنشاهی سلوکی و حتی زمانی تختگاه آنها در کناره دجله بوده است. در آخر نیز در دوران کویت امروزی، بخشی از این کشور به شمار رفته است.

با بررسی یافته‌های باستان‌شناسی جزیره درمی‌یابیم که فیلکه از مراکز و کانون‌های پر ارزش آن روزگار محسوب می‌شده، و با نام تمدن دلمون در سده‌های پیش از میلاد شناخته می‌شده است. با کندوکاوه‌های علمی-باستان‌شناسی که هم اکنون نیز در جزیره در حال انجام است، گنجینه‌های فراوان و بازمانده‌های دفينه‌ها [گورستان‌ها]ی بسیار چون کوزه، مهر، نگاره و... به دست آمد. نام دلمون در کتاب‌های سومری آمده است و منظور از آن منطقه ساحلی خلیج فارس تا تنگه هرمز است.

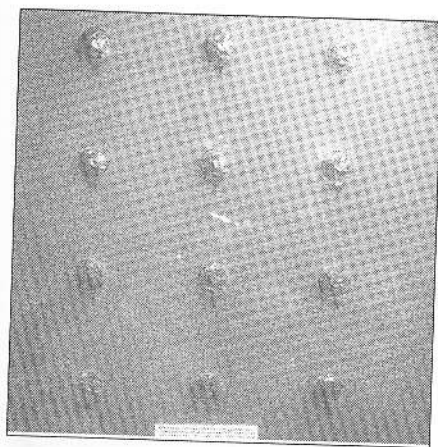
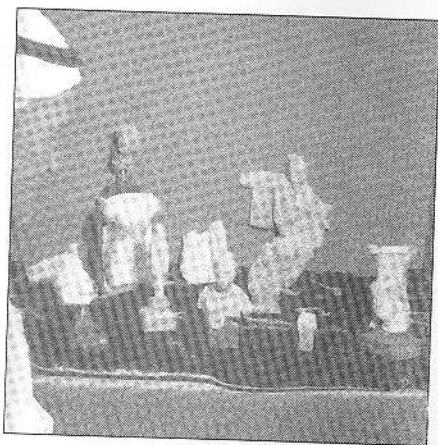
بر پایه یافته‌های باستان‌شناسی می‌توان دریافت که جزیره بحرین نشانه‌های دوران اولیه این تمدن را داراست. بنا بر شواهد، قدمت جزیره فیلکه به عصر برونز اولیه نزدیک ۲۳۰۰ پ.م. می‌رسد. همچنین این جزیره در سراسر دوران شکوفایی و فروپاشی تمدن‌های بابلی-کلدانی وجود داشته است. پس از چند صد سال بعد این دوران، جزیره بار دیگر به درخشش فراوان می‌رسد و این بار بیش از پیش، این موقعیت در دوران سلوکیان پیش می‌آید، از سده سوم پ.م. تا دوم میلادی. در این دوران جزیره به نام «ایکاروس» خوانده می‌شد.

سکونت‌های اولیه

می‌توان گفت فیلکه در بالاترین درجه تمدن و فرهنگ میان فرهنگ دلمونی خلیج فارس و تمدن‌های میان رودان قرار داشته است. گفتنی است که آثار یافته شده بیشتر دارای ویژگی‌های تمدن دلمونی هستند. این جزیره در شمال غربی خلیج فارس جای دارد و تنها چند کیلومتر از ساحل دور است. با قایق یا کشتی یک ساعت تا آنجا به طول می‌انجامد. درازایش نزدیک ۱۲ کیلومتر و پهنایش ۶ کیلومتر است. در جزیره چهار مکان بنام و شناخته شده وجود دارد: مزار خضر، مناطق سعد و سعید و ناحیه زور. جزیره در گذشته‌های دور همواره پر از آب شیرین بوده، همین ویژگی به سکونت‌های اولیه در جزیره کمک بسیار کرده است. هر چند که کوچکی حجم آن محدودیت‌هایی برای ساکنان آن فراهم می‌کرد.

از سال ۱۹۵۸م. گروهی دانمارکی در این جزیره دست به حفاری زد. ریاست این گروه را متخصص

معابد بوده است. چند سنگ شکسته که در حریم معبد یافته شد به نظر می‌رسد که یکی از آنها بخشی از یک سینی یا ظرف سنگی نذری بوده است. بر روی آن آثاری از نقاشی دو شخص دیده می‌شود. اما پرارزشتر از همه این نقش‌ها، نوشته میخی «معبد اینزاک» است که در میان دو شخص جای دارد.

به نظر می‌رسد نوشته ناقص است اما با تطبیق آن با دیگر متون همسانش در میان رودان می‌توان گفت که تنها اسم نذرکننده و مشخصات نذرکننده از میان رفته است.

ایزد اینزاک در میان مردم میان‌رودان بنام نبوده اما شاید در تمدن دلمون شناخته شده بوده است و از آنجا که آیین نذر در ادیان باستان ویژه ایزدی شفاعتگر، نزد مردمی بوده که به آن پناه می‌جستند، چه بسا این ایزد نزد مردم دلمون، خدایی شفاعتگر برشمرده می‌شده است.

فیلکه جزیره‌ای کوچک در ساحل روبرویی شهر کویت است. این جزیره در نشو و نمای تمدن‌های میان‌رودان و هندوس نقش بسزایی داشته است که با همه کوچکی مساحتش می‌توان آن را جزیره کاروان‌ها و تاریخ خواند.

۱. در متن واژه رافدین به کار رفته است. نک: فرهنگ معاصر. همان رود سند.

۲. موهنجو دارو (Mohenjo-Daro) یکی از مراکز مهم باستانی واقع در جنوب غربی پاکستان نزدیک رود سند که آثار بازیافته در آنجا حاکی از وجود تمدنی درخشان و قدیمی در این منطقه است. فرهنگ معین، ج ۶، ص ۲۰۵۲.

۳. دیلمون / تیلمون (Tilmun) نام این جزیره در منظومه‌های سومری «نکی و تین خورسک» آمده است. دیلمون در این منظومه نام محلی است مطهر، پاکیزه و درخشان (سطرهای ۱-۳۱) آنجا سرزمینی است که در آن به احتمال بیماری و مرگ وجود ندارد (س ۱۴-۳۰) آنجا شهری است که به خرمان انکی، خدای آبها، ملو از آبهای شیرین و مزارع سرشار از غله شده است و بنابراین به «خانه اسکله‌های ساحلی سرزمین» شهرت یافته است. (سطرهای ۳۱-۶۴). تاریخ و تمدن بین‌النهرین، یوسف مجیدزاده، ص ۲۴۷-۲۴۸.

— و شمار اندکی هم مربوط به هندوس بودند. اشکال و هیکل‌های روی مهرها همگی یکسانند؛ دایره‌ای شکل بر روی یک قرص ملور و نقش و نگاردار. این مهرها اشخاص را در هیئت و حالت‌های گوناگون چون نشسته، در حال راه رفتن، در حال جنگ با حیوانات نشان می‌دهند. همچنین در برخی، اشکال اسطوره‌ای موجودی نیم‌انسان، نیم‌گاو به چشم می‌خورد. این موجود همچون نگهبان دروازه‌های معابد در بین‌النهرین به کار رفته است. دیگر حیوانات نیز در این اشکال به چشم می‌خورند: پرندگان، ...، عقرب‌ها، گیاهان، خورشید و سرانجام پرچم‌هایی با هلال ماه در نوک آنها.

همه این اشکال، نمادهایی دینی-عبادی هستند با مفاهیم اسطوره‌ای-حماسی. بیشتر آنها بخشهایی از حماسه‌ها و اسطوره‌های دینی شناخته شده برای زمان خود بوده‌اند. پس زمینه این نقش و نگارها، قصه‌ها و حکایت‌هایی با موضوعات گوناگون بوده است با پوشش و چارچوب دینی-عبادی. صحنه‌های پرستش، موضوع بیشتر این اشکال است. مانند پرستش خورشید یا ماه در حالات گوناگونش یا شرح پرستش‌ها، ویژگی‌ها و نمادهای خدایان، تقرب جویی به خدایان، نگاهداری از حیوانات اهلی و یا غذا دادن به آنها، جنگ با حیوانات شکارچی و وحشی، نقش حیوانات خاص به عنوان نماد سرسبزی و تداوم زندگی و برخی حیوانات دیگر در حکم نماد قدرت و نیرو. اما مهم‌ترین نقش و کارکرد این مهرها در شکل کلی، همان نماد دینی است. این نقش چون پوششی که در بردارنده موضوع دینی است، وظیفه‌اش حمایت صاحب آن از هرگونه بدی و شر و یا دورنگاهداشتن دارنده آن از آزار و زیان نیروهای شرور جهان است همچنین به دست‌آوردن خیر و برکت و پیروزی.

قربانی و پیشکش‌های نذری

از نقوش روی مهرها می‌توان دریافت که این مهرها، نذرهای صاحبان آنها برای خدایان شفاعتگر و

باستان‌شناسی به نام «جفری بایبی» بر عهده داشت. او کارشناس تاریخ و تمدن دلمونی^۴ بود. یافته‌های این گروه همگی مربوط به دوران دلمون بودند. بناهای به جا مانده و از همه پرارزش‌تر یک معبد، بازمانده‌های معماری خانه‌ها، سفالینه‌ها و مهرهای زیبا و پرنقش و نگار از این جمله‌اند. متأسفانه در میان این یافته‌ها هیچ‌گونه دست‌نوشته‌ای به دست نیامد مگر نوشته‌ای کوتاه، ناقص و پرنقش و نگار بر ظرفی شکسته و یک سینی سنگی.

بزرگترین مراجع ما برای شناخت این دوره، کتاب‌های میخی همسایگان این سرزمین همچون سومر، اکد، بابل و آشور است. اما شناخت واقعی جزیره با بررسی آثار باستانی و گنجینه‌ها انجام شد. در غرب دو منطقه سعد و سعید، در ژرفای چندین متری خاک، بقایای پایه‌های دیوارهای آجری-خشتی با شالوده سنگی به دست آمد. این پایه‌ها به گمان بسیار بخش‌هایی از یک ساختمان بزرگ بوده‌اند. در بررسی‌های بعدی آشکار شد که این مکان یک معبد بوده است.

در میان ظروف به دست آمده در این کاوش‌ها، کوزه و سفالینه‌های بی‌شمار و گوناگونی یافت شد. از این میان چندین بت و تمثال کوچک و نیز پاره‌های سنگی مایل به رنگ سیاه به دست آمد. همچنین چندین مهر نقاشی شده و تراش‌خورده کشف شد. بیشتر این آثار نمایانگر ویژگی‌های تمدن دلمون هستند و همگی مربوط به عصر اولیه دلمون می‌باشند که همزمان با حکومت‌های اولیه سومریان و اکدی‌ان در میان‌رودان است. تاریخ این تمدن به احتمال بسیار از ۲۵۰۰ تا ۲۱۰۰ پ.م. است.

اشیای قابل توجهی که در این گنجینه یافته شد، مهرهای دایره‌ای شکلی با موضوع‌های اسطوره‌ای است. بررسی موضوعات و نگاره‌های روی این مهرها راه را برای شناخت تمدن دلمون هموارتر می‌کند. در این کاوش‌ها ۳۶۷ مهر به دست آمد. از این میان ۶۱ مهر، استوانه‌ای — مربوط به تمدن میان‌رودان